

[Без конверта]

[С. 1]

18.I.1989 р.

Добрий день Володимере Антоновичу.

Пише Вам листа незнайомий Вам Іщенко Анатолій Іванович.

Я виписую газету Літературну Україну, і прочитавши звернення до людей з проханням від парткому Київської письменницької організації від 1.XII.88 в №48 надсилати листи з розповіддю свідків, які пережили голод 1933 р.

Я народився в селі Кіндійці біля самісінького Херсону в 1925 р. В 1933 р. мені було уже 8 років і мене записали до школи. Перше, що мені добре запам'яталось – осінь 1932 р. коли вже ходила комісія по людях, які переховували хліб. Ходили по господарствах тих людей, які сіяли і господарство було трошки краще ніж у інших.

Комісією керував уповноважений Балабанов, який був присланий з м.Херсону, при ньому були ще 2 чоловіки і 2 жінки з нашого села Кіндійки. Одна з цих жінок щей і досі жива, якої 89 р. От я був свідком як це проходило у наших сусідів. Прийшла оця ж комісія в обідню пору і почали шнирити по сараях, у погрібі, на горищі – ніде не находили

[С. 2]

Оці 2 чоловіки з цієї ж комісії почали ходити по городу і навколо хати щупали рихлу землю, спеціально змайстрованими для такого діла щупами. Але ж захованого хліба знайти не змогли.

Балабанов на комісію покрикує і примушує шукати далі. Тоді одна з жінок покликала тих чоловіків у хату. Виявилось, що хата з подвійною стелею. Зрадницька миша проточила стелю і звідти сипалося зерно. Комісія заметушилася. Прийшли ще три чоловіки, полізли на горище, зривали другий настил і звідти брали зерно. У дворі з'явилися три підводи з порожніми мішками. Четверту підводу і двох коней забрали у

господаря. Коли знайшли зерно, то господар хати дядько Андрій Безпоясний, зник з дому. Зерно погрузили на всі чотири підводи і відправили в амбар до Русола, якого теж розкуркулили. Після зерна почали забирати кращий одяг, взуття, золото і срібні речі (це були вилки) і обручальні кільця. На другий день, до Безпоясних, прийшли два міліціонери. Ну поскільки дядько Андрія Безпоясного дома не було, вони заарештували його жінку, тітку Настю. Остались двоє малих діток без батьків. Іван і Олександр.

[С. 3]

Івану пішов 8-й рік а Олександр на 4 роки молодший. Дітей забрали дід і баба Безпоясні.

Дядько Андрій Безпоясний, ховаючись, інколи заходив і до нас додому, щоб чим-небудь підживитися, але у нас теж було дуже скрутно. Через декілька днів, по нашій вулиці напроти Безпоясних, була викопана яма і привезений духовий оркестр, який грав. Якись чужі, незнакомі чоловіки в цю яму опускали гроб. Гроб був пофарбований у чорний колір і на ньому щось було написано, по розповіді мого покійного батька, було написано «Поховаймо куркулів». Далі перелік прізвищ куркулів в тім числі і Безпоясний.

Як тільки прийшло розкуркулювання, а це проходило неділі дві, зразу почався голод. Перші завили собаки, бо ніхто не давав їм їсти. По вулиці нікого не зустрінеш окрім голодної людини, яка ходила від хати до хати а їй ніхто не відкривав двері. Мої батьки тех забороняли мені і моїм двом братам старшому і молодшому, виходити з дому, бо були такі чутки, що в м.Херсоні нібито продавали котлети на ринку з людського м'яса. Через деякий час по вулицях валялись мертві люди а голодні собаки обгризали їх

[С. 4]

[...] ¹ засипав ці трупи. У сусідів ні в кого не горіло [.....] ні з вечора ні з ранку тому що де горить вогник [....збігаються] всі голодні і стукають у вікно, й [.....] хліба або хоч соленого огірця.

¹ The top left corner of this page seems to have been damaged by water. Therefore, certain words have been erased completely or barely discernable. Those segments of the letter are taken in square brackets.

По [....своїх батьків] я дізнався, що у Херсоні з'явився [....] Торгсин. Хто принесе золоті речі – одержить у торбинку якоїсь крупи чи то масла рослинного, чи тваринного, а тільки не багато, щоб через деякий час ще щось принесли.

У моїх батьків золота не було а голод дошкулював уже і нам. Приходилось їсти інколи маторженники з ячменної кави. Вони такі гіркі, що аж серце пече від них. От наша мати бере домашню цибулю і везе продавати пароплавом в Одесу. Там спродує цибулю а за неї купляє макуху і кроветки. До речі і кроветками (морськими рачками) багато одеситів пережили 33-й рік.

За мого батька

Мій батько Іщенко Іван Михайлович народився в с. Кіндійка біля Херсона в 1900 р. Закінчив 3 класи церковно-приходської школи в с. Кіндійка. Працюючи в сільраді якимось писарем і попадав в активісти. В січні 1932 р. його посилають

[С. 5]

(а хто послав цього не знаю) до Харкова для підвищення політичного знання. Пробувши там два місяці – приїхав додому уже з підвищеним політичним знанням. Тільки було і чуєш від нього як він пояснював сусідам, які було зійдуться до нас і посідають на опризьбі, як ми будем старе розорювать а нове будувати. Зразуж після приїзду з міста Харьквa його ставлять головою сільради. Балабанов, оперуповноважний, приїздить в Херсона в Кіндійку дуже часто, бувало цілу добу сидить. Батько йому надає постіль у себе в домі. У розпорядженні Балабанова двоє коней і бричка.

Начинається розкузкулювання. Чую я батько каже матері: Піди до Тихона Байраченка і скажи, щоб він до ранку утік, бо завтра прийдем його розкуркулювать. Вранці мати у себе в дворі, під хатою, побачила лежали два мішка з пшеницею. Батько вискочив з хати і від страху аж труситься, але два мішки зерна затягнув таки у сарай а через ніч їх не стало – хтось побачив і підживився. Втік Тихін Байраченко, оставивши дві корови, кобилу жеребну і всяке майно. Зерно було не заховане. Забрав з собою сім'ю двоє дівчат і двоє хлопчиків і дружину, погрузивши

[С. 6]

на бричку, запряжену в двоє коней, необхідне майно, харч і в одягу. Через декілька днів, ніччю, бричкою привезли багатия Максимовича (цього я не знаю) до сільради. Тепер підлеглих розкуркулюванню хапали ніччю, бо вдень вони ховалися. В сільраді мій батько, Балабанов оперуповноважений і два активіста.

Перше запитання Балабанова до Максимовича: «Золото отдаш по добру или мы будем вытягивать его из тебя».

Максимович відповів, що золота у нього не має. Тоді Балабанов дав наказ одному з активістів: «Ану-ка Сенька, поговори с ним». (До речі цей Сенька Гридін був не кіндійський. От цей Сенька Гридін зв'язує Максимовичу руки верьовкою і підтягує їх у гору через кільце вмонтоване в стелі. Підпалює бумагу і запитує в Максимовича «Ну как». Максимович мовчить. Тоді Гридін, задравши йому сорочку на голову, палить під пахву. Максимович неймовірно кричить, а швіра вздувається у нього під пахвою. Мій батько умлів. Балабанов прогнав мого батька з голови сільради і взагалі з сільради, сказавши що він ні риба, ні м'ясо. І так мій батько був вигнаний з активу Кіндійської сільради. Пішов працювати в радгосп винроzsад-

[С. 7]

ник біля самої Кіндійки. Став тихіший води і нижчий трави [,] ніколи більше від нього я не чув, у розмові з сусідами, як він буде старе розвалювати а нове будувати. І ніхто із сусідів не знав чому він там не працював, знала тільки наша сім'я.

Старе розвалимо, а нове збудуємо

Як це все проходило [...] я оцевидець цього всього сам. Після того, як розкуркулювали того чи іншого господаря і якщо в нього була путня будова, тобто хата, амбари, а такі були в Кіндійці. Наприклад: у Кирпи, у Максимовича, у Русола, то господаря забирали в тюрму а його сім'ю просто виганяли звідти. Там розміщували або ж колгосп або ж школу для дітей. Ті господарі, які залишились у [] на своїй оселі, а це були середняки, у їх теж були

постройки сараї так названі. Половник, де зсипалося заготовлена полова для скотини, будки, держалось зерно, конюшня, корівник. А ще було так заведено, щоб хата верхова, крита очеретом і землянка – все в одному дворі. Після того як у колгосп позабирали коней і корів – ці будівлі стали не потрібні, бо дозволялося держати тільки одну корову. Будівлі усі були збудовані з глини, кожного року треба було їх мазати кільким кізяком

[С. 8]

якого тепер уже не було. От бувші господарі, почали їх розвалювати, роблячи на родючому городі кучі глиняні. Деякі розвалювали як непотрібні, але більші від страху, щоб стати самим бідним і не попасти в підозру. Чому я так мислю. А тому, що коли у цих людей, що повалили свої сараї, підросли діти і прийшло їм час обзаводитися сім'єю, то почали вони знову ліпити хатинки з глини ще хужі чим були сараї. Краще ж було оставити їх, не валяні, а переоборудувати під житло. Але цього вони не зробили – боялися їх лишити.

Розвалювали не тільки сараї. Розвалювали млини, вітряки, які так були потрібні для господарства при любім устрої держави. Повалили вітряні млини а їх і Кіндійці було п'ять. Це по моїй пам'яті а поставили одну парову мальницю, колгоспну, яка була не в силі вчасно обслуговувати населення. Приходилося людям по три, чотири дні вистоювали в черзі при мельниці. Та ще й топливо (очерет) тягнули тудя для топлива парової машини. Порозвалювали швидко і люди запам'ятали як нові будувалися повільно. Що це було зроблено навмисно щоб більше в смак познущатися з людей.

[С. 9]

Організація созу

Як організувалися сози, а у Кіндійці їх було два. Перший соз ім. Петровського з одного боку села. Другий соз ім. Т.Г.Шевченка з другого боку села. То це я знаю з балачок того часу своїх батьків. А коли я писав цього листа, то приходилось дещо уточнювати від моєї матері, яка ще жива і має 87 р. Звісно що в такому віці сама мати не може цього

розповісти, а коли я по своїй пам'яті їй наминаю те чи інше з приводу організацій созу, то вона тоді пригадує і навіть дещо добавляє чого я вже не знав.

От у березні 1932 р. почали організовуватися сози. Активісти села діжурили при сільраді по 10 чол. кожного дня. В їх обов'язок уходило ходити по дворах, загадувати, щоб йшли у двір до Русола (якого розкуркулили). Там одержують порцію супу (баланда, з кукурудзяної муки на зажарці рослинного масла з цибулею). Якщо не у якомусь дворі був мерець – давали знать у сільраду, тоді приїздили гробокопателі забирали мерця на підводу і відвозили на цвинтар. От і йшли люди до Русолового подвір'я з відрами за баландою.

[С. 10]

Подвір'я було велике. Там у сараях і у стайнях стояли коні і корови, відібрані у Кіндічан. Сюда ж, у двір, був звезений сільськогосподарський інвентар. Плуги, борони, підводи, гарби, віялки. В одному із сараїв була змурована велика кухонна плита з двома великими котлами, в яких була зварена приманка. З боку, біля плити, був поставлений стіл, за яким сиділи активісти і назначений голова колгоспу. У дверях стоїть вахтер, який пропускав по черзі майбутнього созівця. Заходить баба з відром і чимчикує зразу ж до казанів. Її відвертають до столу. Бабу впізнати не можна. На голові накручено якесь ганчір'я. Руки грязні. Турицею² покрита вся шкіра. Від неї смердить.

Хто така? – питає голова колгоспу. Пустова Олена, відповідає баба. А бабі цій було, на ті часи, всього 38 р.

У соз пишешся? – питає голова созу. Баба мовчить.

Тоді геть звідси, наказує голова созу і вахтер штовхає до дверей бабу. Тоді баба падає ледве чутний голос: «Пиши, якої лихої години пристаєш». Записали. Подали бабі на підпис а вона поставила хрестик. Голова созу крикнув на неї: Підписуй, в школі училася?

До речі він односельчанин і знає біографію людей

² Бруд, який в'ївся в шкіру.

[С. 11]

Тоді вона коряво ледве підписала. По розпорядженню голови союзу їй належало дати одну порцію. Але вона просить на двох дітей і чоловіка. Кіндрат нехай сам прийде і запишеться в соз, тоді одержить свою порцію а діти в тебе повмирали, сказав голова. Кіндрат не встає, завила баба. Тоді голова созу дозволив влити їй у відро ще одну порцію рідкуватої баланди але зауважив, що коли піддужає Кіндрат, то нехай сам приходить. Бо не буде получати. А ти попоїж і іди в розпорядження бригадира Сінжука.

І так слідуючий...

Навіть уцілівші собаки побросали голодні двори а позбігались на запах цього супу на созовське подвір'я і путалися у черзі майбутніх созовців, під ногами. От так, кожного дня, ті люди, які вже вступили в соз, виходили на роботу у свої бригади і одержували по списку баланду на себе і на дітей. Коли почалася оранка і посівна, то хто працював у степу привозили зварений милай³ а інколи печений хліб і розподіляли побригадно. На кожну людину, яка робила в степу приходилося 800 гр. гливкуватого хліба а якщо милай (мамалига, не хліб, то 1 кг 200 гр, і порцію баланди в ранці і в обід.

[С. 12]

А ті созівці, які працювали не на посівній, одержували хліба 400 гр. Порцію баланди рано і в обід. На дітей баланда давалася і тільки вранці і 100 гр. хліба. На степ баланду привозили і в обідню пору. Моя мати, на ті часи, працювала в созі ім. Петровського кухаркою. Кухарок було троє. Треба було наносити води в котли притягнути очерету щоб палити кабицю в якій варилося баланда. Потім дві кухарки їдуть на роздачу у степ, а одна на видачі лишається в созі. Хліб випікали теж ці три кухарки. В Кіндійці, на весні 1933 р., був організований кооператив, який розміщався біля сільради, у дворі багатия, розкукуленого Смульського. Головою кооперації був активіст Савченко Василь Євгенович.

Савченко В.Е. був проклята людина. Він брав участь у розкуркулюванні і мав дуже велику пристрасть в смак познуватися з людей, яких йому приходилося розкукулювати. У тих дворах, де розкуркулювання проводив Савченко відбиралося у господарів до єдиної

³ Милай – скоріше за все мелай, хліб, або, в даному випадку, щось на зразок каші з кукурудзяної крупи.

зернини, до єдиної картоплини і цибулини. А те, що не можна було забрати з їжі, наприклад суп чи борщ, виливали на двір.

[С. 13]

залишаючи людей на голодну смерть. З першого дня носив Савченко голіфе, гімнастюрку під пояс і військову фуражку з зіркою. Ніхто йому цієї форми не видавав. Він її доп'яв сам. У кооперації продавався інколи хліб для членів кооперації. Коли привезуть той хліб на підводі заїдуть у двір і розгрузять з чорного ходу, а з вулиці цієї лавки давка голодних людей. Продавали зліб по 0.5 кг. Відпустять чоловіків 10 або ж 15 а останні лишаються тільки роз'ярені. А Савченко тоді горланить своїм басом і з великим задоволенням усміхаючись: Народ, хлеба нет, кришка.

А яка кришка? Чи то кришка балачками, чи то гробова кришка? Горланить він умів добре, бо раніше, коли існував «НЕП» то він розвозив на підводі м'ясо ялове і свинне попід дворами. Горланив во всю: Баби м'яса, баби сала, спродуючи свій товар. Під осінь 1934 р. Савченка визвав у сільраду оперуповноважений, ну уже був не Балабан, а інший і заарештував його. Савченка було засуджено і він помер у лагері. Йому пришили діло перекручення закону.

[С. 14]

Від мене

На мою думку нас українців місять за те, що ми того заслуговуємо. Наш народ, я маю на увазі і мене і Вас письменників України, не створив до цього часу свою провідну інтелегенцію.

До приєднання України до Росії, це питання було набагато складніше, але ж зачаток проводу народу українського уже був сформований. Треба було його посилювати на всю Україну. Цей провід, тобто зачаток його, був на Запорізької січі. Але що ж більшість старшина алчно бажала більше розкіш а не те щоб укріпити свою Україну. Тут мало дало ядро проводу. Треба було уважніше придивитися до своєї старшини і замінити ненадійну.

Цього ж не було зроблено.

Після приєднання України до Росії цим скористалися царі і їм легко удалось переманути старшину, тобто добру половину їх, на свою сторону, подаваши їм усякі привілеї. Я вважаю, що не було ніякого воз'єднання а

[С. 15]

тільки приєднання. Тому, що 100 років існувало козацтво, а коли його було скасовано, тоді звісно що вийшло воз'єднання. Позорне воз'єднання.

Потім з нашим народом, царські чиновники, робили що хотіли. Неможливо було з українським прізвищем закінчити вуз. Це все для того, щоб не було національної інтелегенції. За годи Радянської влади з нашим народом що хотіли те і робили, всякі знущання і фізично знищували. З наших українців навіть [зараз] мало на підприємстві начальників цехів. А чому це так? Тому, що люди не відчують у себе в республіці своєї провідної інтелегенції. Так ішло ввесь час, що у нас на Україні в містах керувати тим чи другим об'єктом поставлять будь кого, але тільки не українця.

У нас стільки письменників України де кого Ви вигнали. Як наприклад, Маланчука. Зрадника якому зовсім не місце там було. Алеж я відчуваю там ще таких доволі приспособленців, яким все рівно що не є. Їм треба [гроші], то вони будуть

[С. 16]

складати любі панагіріки. Та навіть і в ЦК партії України дехто мені нагадує оту старшину Запорорізької січі, які за прянички перейшли на сторону царів російських. Наприклад, Кравчук, який веде ідеологію партії. Хвате нам цієї ідеології. Керував, робив невимовні знущання з народу Сталін. Керував нечема Брежнев, а оці панігеріки зі своєю ідеологією казали нам що вони Ленінці. Прочитавши в газеті Л.У. виступи цього Кравчука, то я зрозумів, що він не хоче порушувати питання щоб українська мова була державною.

Така його ідеологія, нам українцям, не потрібна. Я, у 1972 р., працюючи на Іллічовському судоремонтному заводі, саме в ті часи, коли Брежнев і Суслов затівали зробити русифікацію, я написав/ відіслав заказним письмом листа в ЦК України,

протистуючи проти русифікації і проти того, що нашу українську річ у нас на Україні [витесняють].

Копії трьох пісем, з накладними квитанціями за здачу заказних пісем, у мене збереглися до насто-

[С. 17]

ящого часу. За це я заслужив, що з 1972 р. до 1986 р. пока я пішов на пенсію на підприємстві де я працював, підсиляли до мене шпигунів. Це я відчував по їхніх балачках і запитаннях і була ввесь час за мною сліжка. Отакі добродії наші керівники.

Написав Вам Іщенко Анатолій Іванович,
Тимчасово мешкаю в м. Херсоні по адресу:
Вулиця Ак. Тарле 4 кв 97 1й корпус

А постійна моя адреса:
м. Іллічовськ, Одеська обл.
вул. Леніна 20, кв.9

Пробачте, що написав не тільки за 1933 р., а й те, що думаю сьогодні.
Будьте здорові.

